

УДК 343.132
DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v1.2023.23>

В. Г. Клепиковський
orcid.org/0009-0000-9407-7583
аспірант кафедри кримінального процесу,
детективної та оперативно-розшукової діяльності
Національного університету «Одеська юридична академія»

КЛАСИФІКАЦІЯ СУБ'ЄКТІВ, ЯКІ ПРОВОДЯТЬ АБО ЗАЛУЧАЮТЬСЯ ДО ПРОВЕДЕННЯ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ

Огляд місця події є однією з найскладніших слідчих (розшукових) дій, адже він проводиться в умовах неочевидності та на початкових етапах досудового розслідування. Власне якість підготовки та проведення огляду місця події в значній мірі може визначати результативність всього кримінального провадження. В той же час складнощі даної слідчої дії пов'язані не лише зі специфічними умовами її проведення, а і з суб'єктним складом, який залучається до проведення. Наприклад, якщо огляд місця події було проведено до внесення відомостей до ЄРДР, існує ймовірність, що розслідувати відповідне кримінальне правопорушення буде інший слідчий (слідчі), призначений вже після проведення невідкладних слідчих (розшукових) дій. Також на практиці існують складнощі з визначенням кола осіб, які можуть бути залучені до проведення огляду місця події, адже на момент проведення відповідної процесуальної дії не всі учасники кримінального провадження ще отримали необхідний кримінальний процесуальний статус. У зв'язку з цим для кращого аналізу умов та порядку проведення огляду місця події вкрай важливо в першу чергу визначити коло суб'єктів, які можуть приймати участь в даній слідчій (розшуковій) дії, а також їх права, обов'язки та повноваження.

Відповідно до ч. 3 ст. 237 КПК України, «для участі в огляді може бути запрошений потерпілий, підозрюваний, захисник, законний представник та інші учасники кримінального провадження. З метою одержання допомоги з питань, що потребують спеціальних знань, слідчий, прокурор для участі в огляді може запросити спеціалістів» [1]. Ведучи мову про суб'єктів, які приймають участь в огляді місця події, доцільно використати поділ таких осіб відповідно до можливості реалізації ними власних прав або виконання повноважень. Проте для уточнення такої класифікації в першу чергу необхідно розглянути відмінність цих двох правових категорій. І таке розмежування необхідно розпочати з формулювання сутності прав та повноважень в правовій системі.

Хоча і «права», і «повноваження» – це досить стандартні правові категорії, які постійно використовуються і теоретиками, і практиками, єдиного розуміння їх сутності в правовій доктрині немає. Д. Клейн вважає, що «основні права людини слід відрізнити від прав, які гарантуються конституціями чи законами окремих держав. Перші належать до норм, які є настільки основоположними, що визнані в цілому світі, як це видно з міжнародних конвенцій та практики. Всі права, які отримали універсальне визнання, можна вважати нормами *jus cogens* (імперативними нормами)» [2, с. 354]. І. Ліщина вважає фундаментальними правами конституційні права, бо «саме вони закріплюються в конституціях сучасних держав як найважливіші й пріоритетні, а на їхній основі визначається статус людини в суспільстві» [3, с. 11]. І.О. Шумак вважає громадянські права пріоритетними, оскільки «вони є передумовами реалізації будь-яких інших конституційних прав і свобод і без їх дотримання виявляється марним проголошення прав політичних, економічних, соціальних, культурних чи екологічних» [4, с. 43]. Проф. Б. Вестон зазначає, що, оскільки люди проживають у різних частинах світу, мають різні уявлення про права людини відповідно до різної практики їхніх держав, пріоритет прав людини залежить від часу, місця, ступеня кризи та інших обставин» [5, с. 286]. М.М. Антонович, оцінивши позиції вчених, зазначає, що «основними правами людини універсально визнані цінності, закріплені міжнародними конвенціями та конституціями держав. Це, в першу чергу, ті норми, які в науці міжнародного права називають *jus cogens*. Однак за минуле століття цей перелік було значно розширено за рахунок економічних, соціальних та культурних прав, і, як постійно підкреслюється на Генеральній асамблеї ООН, всі права людини утворюють єдине ціле. Виходячи з широкого розуміння «прав» як вимог, претензій, привілеїв та можливостей, на сучасному етапі права людини, на нашу думку, найдоцільніше сприймати як вимоги людей до своїх урядів для забезпечення своїх потреб та реалізації можливостей» [6, с. 15].

Очевидно, що проблематика визначення сутності поняття «права» не може бути вирішена в межах даної статті, тому буде достатньо лише встановити основні ознаки даного поняття – певна вимога до держави, яка повинна бути реалізована уповноваженими на те суб'єктами. При дослідженні питання співвідношення прав та повноважень в першу чергу необхідно звертати увагу саме на суб'єкта, який може висувати такі претензії – особа, яка не виконує державних чи публічних функцій, а її вимоги направлені в першу чергу на задоволення власних потреб або потреб її родичів та членів сім'ї. Такий зв'язок між державою та особою і визначає її правовий статус у відповідних правовідносинах.

Щодо повноважень, то в тлумачних словниках дане поняття характеризується як «сукупність прав і обов'язків державних органів і громадських організацій, а також посадових та інших осіб, закріплених за ними у встановленому законодавством порядку для здійснення покладених на них функцій» [7, с. 639] або як «право, надане кому-небудь для здійснення чогось, компетенція, доручення, повновасть» [8, с. 469]. Аналізуючи найбільш типові позиції вчених з даного питання, можна помітити, що в більшості випадків повноваження визначаються саме як комплекс прав та обов'язків. Наприклад, Є. Кулакова вважає, що «владні повноваження державного органу складаються з юридичних прав для здійснення державних функцій та юридичних обов'язків, які покладаються на цей орган державою. Права стають реальною можливістю відносно виконання покладених функцій та збігаються з обов'язками, тобто необхідністю стосовно держави, і зливаються в єдину правову категорію повноважень» [9, с. 19]. Подібним до поняття «повноваження» також є термін «компетенція», під яким науковців розуміють «юридичне відображення (опосередкування) покладених на них функцій у спеціальних (так званих компетенційних або статутних) нормативно-правових актах шляхом закріплення цілей, завдань і необхідного для їх реалізації комплексу прав і обов'язків, тобто державно-владних повноважень» [10, с. 265]. «Тому компетенція органів виконавчої влади є явищем значно ширшим, ніж їх повноваження, адже воно включає не тільки права і обов'язки цих органів, але і предмет відання, юридичне закріплення призначення, завдань та функцій органу. Повноваження разом із компетенцією органів складають правовий статус органу влади» [11, с. 178].

Оцінюючи роль суб'єктів кримінального процесу при проведенні огляду місця події, концентруватися необхідно саме на повноваженнях, адже виходячи з висвітлених вище

позицій, саме вони притаманні окремим суб'єктам – учасникам кримінальних процесуальних відносин (на відміну від компетенції). Якщо ж дивитися на принципи відмінності між права та повноваженнями, то в значній мірі необхідно робити акцент саме на зв'язок особи, яка залучається до кримінальних процесуальних відносин, з державою. Права мають ті учасники, які не реалізують владні розпорядження, але які вимагають від інших уповноважених суб'єктів певну міру поведінки для реалізації власних інтересів. Повноваження ж, в свою чергу, реалізують ті суб'єкти, які напряму пов'язані з державою та виконують від її імені та в її інтересах завдання задля розслідування, розгляду та вирішення кримінальних правопорушень.

У зв'язку з цим доцільно поділити всіх суб'єктів, які приймають участь в огляді місця події, на три групи: особи, які безпосередньо проводять огляд місця події, особи, які залучаються до проведення процесуальної дії уповноваженими на те учасниками кримінального провадження для сприяння в проведенні огляду місця події та особи, які залучаються до огляду місця події для забезпечення власних прав та інтересів.

В першу групу включаються суб'єкти, які безпосередньо керують процесом відповідної слідчої (розшукової) дії, реалізуючи повноваження, передбачені кримінальним процесуальним законодавством. До другої групи відносяться суб'єкти, які залучаються до проведення процесуальної дії уповноваженими на те учасниками кримінального провадження для сприяння в проведенні огляду місця події. До таких суб'єктів відноситься, наприклад, спеціаліст. Не зважаючи на те, що в даному випадку спеціаліст буде виконувати функції, які йому були делеговані державою, ми вважаємо, що «уповноваженим» суб'єктом кримінальних процесуальних відносин він в цьому випадку не буде. По-перше, обсяг участі спеціаліста в слідчих (розшукових) діях визначається особою, яка таку дію проводить – свідчим, прокурором та іншими. Відповідно, визначення одразу двох уповноважених учасників слідчої дії може викликати плутанину при визначенні завдань та способу їх виконання. Для прикладу звертаємо увагу на п. 4 ч. 2 ст. 36 КПК України, відповідно до якої прокурор має право або проводити гласні та негласні слідчі (розшукові) дії, або лише приймати участь в них. Законодавець досить чітко визначив ролі уповноважених учасників таких дій з метою недопущення конкуренції, яка є неприпустимою під час здійснення кримінального провадження. По-друге, на такий висновок нас також підштовхують формулювання, які використовуються в КПК

України. Відповідно до ч. 4 ст. 71 КПК України, спеціаліст в кримінальному процесі «має право». На противагу йому і прокурор (ч. 2 ст. 36 КПК України), і слідчий (ч. 2 ст. 40 КПК України), і дізнавач (ч. 2 ст. 40¹ КПК України) «уповноважені», що і підкреслює їх особливий процесуальний статус та більш чіткий зв'язок з державою при розслідуванні кримінальних правопорушень. Також звертаємо увагу на формулювання ч. 2 ст. 42 КПК України: «Під час виконання доручень слідчого, дізнавача, прокурора співробітник оперативного підрозділу користується повноваженнями слідчого. Співробітники оперативних підрозділів (крім підрозділу детективів, підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України) не мають права здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні за власною ініціативою або звертатися з клопотаннями до слідчого судді чи прокурора» [1]. Оперативні підрозділи під час досудового розслідування користуються саме повноваженнями слідчого та прокурора, тобто «уповноважених суб'єктів». Будь-які додаткові дії вже ототожнюються з «правами», адже законність їх участі при проведенні відповідних процесуальних дій буде поставлена під сумнів та не буде мати відношення до реалізації функцій держави, яка їх не «уповноважувала».

Наступною групою суб'єктів є особи, які залучаються до огляду місця події для забезпечення власних прав та інтересів. Участь таких осіб може бути виключно добровільною і вимагає активного волевиявлення від потенційних учасників відповідної слідчої (розшукової) дії. До таких осіб можуть, наприклад, відноситись потерпілі в кримінальних провадженнях щодо квартирних крадіжок, в житлі який проводиться огляд та які можуть повідомити додаткові деталі щодо, наприклад, речей, які зникли, або власники чи орендарі житлових приміщень, які стали місцем події кримінального правопорушення та які хочуть бути присутніми під час проведення огляду. Специфіка цієї групи осіб полягає саме в добровільності їх участі. Проте також необхідно зазначити, що рішення про допуск таких осіб до місця події може приймати лише особа, яка проводить відповідну процесуальну дію.

Очевидно, що така класифікація суб'єктів, які приймають участь в огляді місця події, є умовною, адже вона не дозволяє в повній мірі оцінити унікальність ролі кожного з учасників відповідної гласної слідчої (розшукової) дії. В той же час вона дозволяє провести розмежування відповідних суб'єктів згідно з їх правами та обов'язками, які покладаються на зазначених суб'єктів під час проведення огляду місця події.

Література

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст. 88.
2. Klein D. A Theory for the Application of the Customary International Law of Human Rights by Domestic Courts. Yale J. Int'l L. 1988. Vol. 13. P. 332–365.
3. Лицина И.Ю. Международные механизмы защиты прав человека. Харьковская правозащитная группа. Харьков: Фолио, 2001. 112 с.
4. Шумак І.О. Громадянські права і свободи людини за Конституцією України: Дис. ... канд. юрид. наук. К., 2000. 193 с.
5. Weston B.H. Human Rights. Hum. RtsQ. 1984. VI. 6. P. 257–283.
6. Антонович М.М. Еволюція поняття прав людини та проблема їх класифікації. Наукові записки НаУ-КМА. 2005. Т. 45: Політичні науки. С. 9–16.
7. Великий енциклопедичний юридичний словник / за редакцією акад. НАН України Ю.С. Шемшученка. К.: ТОВ «Вид-во «Юридична думка», 2007. 992 с.
8. Новий тлумачний словник української мови: у 4 т. Т. 3: Обе-Роб / уклад.: В. Яременко, О. Сліпущко. К.: Аконт, 1998. 928 с.
9. Кулакова Є. Компетенція: поняття, суб'єкти, особливості. Підприємство, господарство і право. 2006. № 3. С. 10–15.
10. Адміністративне право України. Академічний курс : підручник : у 2 т. / ред. колегія: В. Б. Авер'янов (голова). К.: Вид-во «Юридична думка», 2004–2005. Т. 1: Загальна частина. 2004. 584 с.
11. Голосніченко Д. І. Конституційні засади визначення повноважень органів виконавчої влади. Конституційні засади державотворення і правотворення в Україні: проблеми теорії і практики: До 10-річчя Конституції України і 15-ї річниці незалежності України : зб. наук. статей / заред. Ю.С. Шемшученка; упоряд.: І.О. Кресіна, В.П. Нагребельний, Н.М. Пархоменко. К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2006. С. 176–179.

Анотація

Клепиковський В. Г. Класифікація суб'єктів, які проводять або залучаються до проведення огляду місця події. – Стаття.

В статті автор аналізує всіх учасників такої слідчої (розшукової) дії як огляд місця події та пропонує власну класифікацію таких суб'єктів. На думку автора, доцільно поділити всіх суб'єктів, які приймають участь в огляді місця події, на три групи: особи, які безпосередньо проводять огляд місця події, особи, які залучаються до проведення процесуальної дії уповноваженими на те учасниками кримінального провадження для сприяння в проведенні огляду місця події та особи, які залучаються до огляду місця події для забезпечення власних прав та інтересів. В першу групу включаються суб'єкти, які безпосередньо керують процесом відповідної слідчої (розшукової) дії, реалізуючи повноваження, передбачені кримінальним процесуальним законодавством. До другої групи відносяться суб'єкти, які залучаються до проведення процесуальної дії уповноваженими на те учасниками кримінального провадження для сприяння в проведенні огляду місця події. До таких суб'єктів відноситься, наприклад, спеціаліст. Не зважаючи на те, що в даному випадку спеціаліст буде виконувати функції, які йому були делеговані державою, ми вважаємо,

що «уповноваженим» суб'єктом кримінальних процесуальних відносин він в цьому випадку не буде. Наступною групою суб'єктів є особи, які залучаються до огляду місця події для забезпечення власних прав та інтересів. Участь таких осіб може бути виключно добровільною і вимагає активного волевиявлення від потенційних учасників відповідної слідчої (розшукової) дії. До таких осіб можуть, наприклад, відноситись потерпілі в кримінальних провадженнях щодо квартирних крадіжок, в житлі який проводиться огляд та які можуть повідомити додаткові деталі щодо, наприклад, речей, які зникли, або власники чи орендарі житлових приміщень, які стали місцем події кримінального правопорушення та які хочуть бути присутніми під час проведення огляду. Специфіка цієї групи осіб полягає саме в добровільності їх участі.

Ключові слова: огляд місця події, слідчі (розшукові) дії, суб'єкти кримінального процесу.

Summary

Klepikovsky V. G. Classification of subjects that conduct or are involved in conducting an inspection of the scene of crime. – Article.

In the article, the author analyzes all participants in such an investigative (search) action as an inspection of the scene of crime and offers his own classification of such subjects. In the author's opinion, it is appropriate to divide all subjects who take part in the inspection of the scene of the incident into three groups: persons who directly conduct an inspection of the scene of the incident, persons who are involved in the conduct of the procedural action as authorized participants in

criminal proceedings to assist in the conduct inspection of the scene of the incident and persons involved in the inspection of the scene of the incident to ensure their own rights and interests. The first group includes subjects who directly manage the process of the corresponding investigative (search) action, exercising the powers provided for by the criminal procedural legislation. The second group includes subjects who are involved in the conduct of procedural action by authorized participants in criminal proceedings to assist in the inspection of the scene of the incident. Such entities include, for example, a specialist. Despite the fact that in this case the specialist will perform the functions delegated to him by the state, we believe that he will not be an «authorized» subject of criminal procedural relations in this case. The next group of subjects are persons who are involved in the inspection of the scene of the incident to ensure their own rights and interests. The participation of such persons can be exclusively voluntary and requires an active will from potential participants in the relevant investigative (search) action. Such persons may include, for example, victims in criminal proceedings regarding apartment thefts, in a dwelling that is being searched and who can provide additional details about, for example, things that have disappeared, or owners or tenants of residential premises that have become the scene of a criminal offense and who want to be present during the inspection. The specificity of this group of people lies precisely in the voluntary nature of their participation.

Key words: inspection of the scene of crime, investigative (search) actions, subjects of the criminal process.